

Феткулов А.Х.,

*экономикалық және құқықтық зерттеулер ҒЗИ жетекші ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының кандидаты, доцент (e-mail: fetkulov_german@mail.ru);*

Орынбеков А.С.,

*экономикалық және құқықтық зерттеулер ҒЗИ аға ғылыми қызметкері,
заң ғылымдарының магистрі*

*(Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ., Қазақстан
Республикасы, e-mail: almas_f1_90@mail.ru);*

Ахметова А.К.,

*заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, құқықтану магистрі
(«Bolashag» ЖМ академиясы, Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы, e-mail:
asella_80@mail.ru)*

Нашақорлықтың алдын алудың жеке шараларын жетілдіру жөніндегі қызмет

Аннотация. Мақалада құқық бұзушылықтың жеке профилактикасы ұғымы. Жеке профилактика кезінде қолданылатын әдістер мен әсер ету әдістері, мысалы, әңгіме сияқты қарастырылады. Авторлар жеке алдын-алу қоршаған орта тарапынан белгілі бір адамға жағымсыз әсерлерді жоюға бағытталған деген қорытындыға келеді. Олардың пікірінше, бұл процесті тиімді басқару үшін моральдық сананы дамытуға әсер ететін алдын-алу әдістерін таңдау қажет. Есірткіні тұтынушыларды анықтауға бағытталған ең тиімді шаралардың бірі тестілеу болып табылады, ол есірткіні тұтыну-дың таралуы бойынша эпидемиологиялық жағдайды анықтауға, алдын алу іс-шараларын жүргізудің қарқындылығын жоспарлауға мүмкіндік береді.

Негізгі сөздер: алдын алу, есірткі құралдары, психотроптық заттар, тәрбиелеу, есірткіні тұтыну, кәметке толмағандар, есірткі қылмыстары.

Есірткінің алдын алу жөніндегі тәрбие-профилактикалық жұмыста басты орын жеке-профилактикалық жұмысқа бөлінуге тиіс, ол мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестік-тердің, ұйымдардың, азаматтардың өмірлік қиын жағдайда жүрген адамдарды және тұрмысы қолайсыз отбасыларды уақтылы анықтау, оларды әлеуметтік оңалту және (немесе) олардың құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу жөніндегі қызметінен тұрады [1]. Оның мәні —алдын алу субъектілерінің бірқатар жеке психологиялық ерекшеліктері бар нақты адамдарға есірткіні тұтынуға қосылмауы немесе оларды тұтынудан толық бас тартуы үшін толық шара-лар қолдануы болып табылады. Қазіргі уақытта есірткіге қарсы күресте негізінен паллиативтік шаралар қолданылады [2, 96–98]. Сондықтан нашақорлармен оңалту жұмыстарының тәсілдерін жаңғырту қажеттілігі бар [3, 47].

Жеке алдын-алу адамның іс-әрекетін, оның теріс мінез-құлық белгілерін жоюға, өзін-өзі реттеудің оң принциптерін бекітуге, жеке адамның мінез-құлқының жалпы жағымды бағытын қалыптастыру процесін жеделдетуге

бағытталған тиісті іс-шараларға ықпал етуге немесе кедергі келтіруге деген ұмтылысын ескеруді талап етеді [4, 166].

Баяндалғанды негізге ала отырып, есірткіге тәуелді адамдарға қатысты қылмыстық құдалауды азайту саясаты мен оларды медициналық-әлеуметтік сипаттағы шараларға ауыстыру арасындағы ақылға қонымды теңгерімді қамтамасыз ету және, керісінше, қылмыстық жазаларды қатайтудан тұратын есірткіге қарсы қылмыстық-құқықтық іс-қимылдың пәрменді тетігін қамтамасыз ету проблемасын шешудің объективті қажеттілігі пісіп-жетілді.

Жеке профилактиканың негізі-білім беру. XVIII ғасырдағы француз материалисті Гольбах тәрбие қоғамдық игілік оның негізінде болған кезде ғана зұлымдық пен жеке басының ақауларын болдырмауы мүмкін деген идеяны білдірді. Тәрбие, заңдар, Гольбахтың пікірінше, бәрі адамды ұлттың өмір сүре алатындығына және тек ізгіліктің көмегімен бақытты бола алатындығына және ол ұлттың бір бөлігі ретінде ұлт бақытты болған кезде ғана бақытты бо-ла алатындығына сендіруі керек. Мұндай білім беруді жүзеге асыру үшін қоғамның өзі де, білім беру процесі де жақсы ұйымдастыруды қажет етеді [5, 9–10]. Әйтпесе, тәрбиенің кемшіліктері жеке тұлғаның әртүрлі деформацияларының дамуына ықпал етуі мүмкін.

Бұл жерде кәсіпке толмағандар арасындағы нашақорлықтың алдын-алу олардың физикалық және психикалық дамуының, әлеуметтік және құқықтық жағдайының ерекшеліктерімен байланысты маңызды белгілерге ие екенін атап өткен жөн. Жоғарыда айтылғандар моральдық-құқықтық тәрбиені мүмкіндігінше ерте жастан бастау керек екенін көрсетеді.

Құқық бұзушылықтың жеке алдын-алу-бұл жеке тұлғаны түзетуді басқарудың мақсатты процесі, ол тәрбиешілердің, қоғам мен ұжымдардың әсерінен тәрбиеленген адамдар әлеуметтік пайдалы көзқарастар мен сенімдерді дамытады, әлеуметтік-позитивті мінез-құлықтың дағдылары мен әдеттерін игереді, сезімдері мен ерік-жігерін дамытады, осылайша мүдделерін, ұмтылыстары мен бейімділіктерін өзгертеді. Екінші жағынан, жеке алдын-алу қоршаған орта тарапынан белгілі бір адамға жағымсыз әсерлерді жоюға бағытталған. Осы процесті тиімді басқару үшін: а) адамгершілік сананы қалыптастыруға; б) оң мінез-құлық дағдылары мен әдеттеріне; в) қоғамға қарсы әсерлерге қарсы тұруға мүмкіндік беретін ерікті күш-жігерді тәрбиелеуге; г) микроортаны әлеуметтік сауықтыруға әсер ететін алдын алу әдістерін таңдау қажет [6, 172].

Әрине, жеке профилактикалық әсер-бұл тұтас процесс, оның барлық жақтары диалектикалық бірлікте, өзара байланыста. Сондықтан жеке бағдарлау шараларын адамның өзіне, жақын ортасына (отбасы, туыстары, достары және т.б.) және оқу орнына, жұмыс орнына қатысты шараларға бөлу керек.

Сонымен қатар, жеке тәрбие шараларын жүзеге асыра отырып, алдын-алу субъектілері себептік кешенді жеңуге, яғни себептер мен жағдайларды анықтауға, осы себептер мен жағдайлардың әсерін бейтараптандыруға, нақты адамдарға жағымды әсер ету факторларын жасауға назар аударуы керек.

Есірткіге тәуелділіктің пайда болуы біртіндеп жүреді, оның алдында бір қарағанда мінез-құлықтағы ұсақ бұрмаланулар, қалыптасқан әдеттер, хобби және мүдделер пайда болады, олар тиісті алдын-алу шараларының болмауы аясында

дамып, моральдық сипаттаманы теріс қайта құруға және кейіннен әлеуметтік оң ортадан иеліктен шығаруға әкеледі. Есірткіге тәуелділіктің күшеюі адамның одан әрі тозуын анықтайды, ол өзіне жақын адамдар ал-дындағы жауапкершілік сезімін іс жүзінде тоқтатады, басқалардың пікірін қабылдамайды және заңның талаптарын елемейді, содан кейін ол жиі соңғыларымен ашық қақтығысқа айналады.

Осылайша, тәуелділікті ерте кезеңдерде анықтау тиісті шаралар қабылдауға және халық арасындағы нашакорлық деңгейін төмендетуге мүмкіндік береді. Осы мақсатта есірткіні тұтынушыларды анықтауға бағытталған ең тиімді шаралардың бірі-ағзаның биологиялық сұйықтықтарын сынау.

Тестілеуді қолдану есірткіні тұтынудың таралуы бойынша эпидемиологиялық жағдайды анықтауға, алдын алу іс-шараларын жүргізудің қарқындылығын жоспарлауға мүмкіндік береді. Тестілеуді өткізу тетігін заңнамалық бекіту елдегі есірткі ахуалын едәуір жақсартуға мүмкіндік береді. Қазіргі уақытта тестілеу рәсімін құқықтық регламенттеуді көздейтін заң жобасы әзірленді. Бұл мәселелер құқық қорғау ұйымдарымен пысықталып, қоғамдық пікір зерттелуде.

Тәрбие беруге алдын алу функциясы тән, ал алдын-алуға — тәрбие функциясы тән, нәтижесінде азаматтардың мінез-құлқындағы алғашқы ауытқуларды анықтаған кезде оларды жою үшін тәрбиелік және профилактикалық шаралар қабылдау қажет [7, 160]. Алдын алу жұмыстарын жүргізу кезінде қоршаған ортаның айтарлықтай әсерін ескеру қажет, әсіресе адамның әлеуметтік қалыптасуы оның әлеуметтік деформациясымен бір уақытта жүретін болса, яғни оның дамуының алғашқы күндерінен бастап бала айналасындағы адамдардың әлеуметтік төмен мінез-құлқын қабылдауға және игеруге мәжбүр болады [8, 11].

Микроортаның теріс әсері отбасының бақылаусыздығымен, әлеуметтік институттар жұмысының жеткіліксіз деңгейімен және көптеген жастар проблемаларының шешілмеуімен бірге жасөспірімдерді әртүрлі негіздер бойынша бейресми топтарға біріктіруге әкеп соғады. Кәмелетке толмаған есірткі тұтынушыларды біріктіруге соңғысына жалпы тәуелділік, топ-тағы олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін басым мүмкіндік ықпал етеді. Нәтижесінде жасөспірімдердің есірткіге тәуелділігі көп жағдайда созылмалы сипатқа ие болады, олардың санасында, мінез-құлқында, психикалық және моральдық дамуында бұрмаланулар күшейеді.

Алайда, нашакорлықтың кез-келген, тіпті ең ауыр түрлерімен және жеке тұлғаның теріс көзқарастарымен, оның жағымды жеке қасиеттерін шебер пайдалану соңғысының санасында белгілі бір оң өзгерістерге қол жеткізуге, әлеуметтік мақұлданған мінез-құлық пен өмір сал-тын бекітуге мүмкіндік береді, өйткені адамның икемділігі жеке тұлғаны өмір бойы қалыпта-стыруға ғана емес, сонымен қатар бұрыннан қалыптасқан көзқарастар, Дағдылар мен әдет-терді қайта құруға мүмкіндік береді [9, 37].

Осылайша, есірткі ортасында тиімді жеке алдын алу жұмысының негізі есірткіні кәме-летке толмаған тұтынушыларды ерте анықтау болып табылады.

Есірткіге қарсы күрес жүргізетін құқық қорғау органдары қолданатын жеке тәрбиелік ықпал ету нысандарының ішінде ең көп таралғаны-профилактикалық

әңгіме болып қала береді. Өткеннің тәжірибесі жаңа ештеңе ойлап тапқан жоқжәне оны қолдануға қойылатын та-лаптар әрдайым нақты фактілермен расталған нақтылық пен сенімділік болып табылады. Әңгіме заңнама ережелерін түсіндіруді, есірткіден өз еркімен бас тарту мүмкіндігін қамтуы тиіс. Мұның бәрі, емдеуді жүзеге асыру сияқты, көбінесе бұл адамдардың қалауына байланысты болып келеді. Шынайы мысал, өмірдегі жағдай, тәрбиешінің жеке басы, сондай-ақ дауыстап айтылған сөз әрқашан білім беру үшін ерекше маңызды екенін есте ұстаған жөн.

Білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз ету үшін баланың уайымдау қабілетін, ай-наладағы шындық оқиғаларына жеке қатысуын, сондай-ақ аударылған сөздердің мағынасын түсіну қабілетін дамыту қажет [10, 130]. Сонымен қатар, жасөспірімдерді салауатты емес ортадан алшақтату және қол жеткізілген оң нәтижелерді бекіту үшін жасөспірімдерді тұрғы-лықты жері, оқу немесе жұмыс орны бойынша үнемі қадағалап отыру керек және жасөспірімдерді спортпен айналысуға, әдебиет оқуға, түрлі мәдени және ойын-сауық іс-шараларына, қызығушылық үйірмелеріне қатысуға баулу керек. Басқаша айтқанда, олардың уақытының моральдық, рухани толықтығы қажет.

Белгілі бір жағдайда есірткіні тұтынушыларға қатысты психотерапияны қолдануға бола-ды. Алайда, ол үшін тиісті маманнан-психологтан немесе наркологтан алдын-ала кеңес алу қажет.

Жеке профилактика барысында қолданылатын әсер ету әдістері мен тәсілдерін наркоти-зацияның нақты жағдайларына байланысты уақтылы түзету қажет. Нашақорлықтың се-бептері мен жағдайларын жан-жақты және терең талдау, есірткі құралдары мен психотроп-тық заттарды тұтынушының жеке басын зерттеу, сондай-ақ қоршаған микроортаны объек-тивті бағалау жөніндегі мақсатты жұмыс қана оның санасындағы түбегейлі өзгерістерді жүзеге асыру үшін жағдай жасауға, тұтынушыны толыққанды және сау адам ретінде басқаларға қауіпсіз немесе зиянсыз етіп қана қоймай, сонымен бірге қоғамға қайтаруға тырысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың профилактикасы мен балалар-дың қадағалаусыз және панасыз қалуының алдын алу туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 591 Заңы // [Электронды ресурс] https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z040000591_ (қараған күн 13.02.22.).
2. Сембиев Н.С. Есірткі, психотроптық заттарды, сол тектестерді тұтынуға көндірудің кейбір мәселелері // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2017. — № 2. — 96–98 б.
3. Феткулов А.Х. Анализ наркоситуации в стране и некоторые пути преодоления наркотизма // «Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 2. — С. 47.
4. Ветров Н.И. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. — М., 1980. — С. 166.

5. Игошев К.Е. Социальный контроль и профилактика преступлений. — Горький, 1976. — С. 9–10.
6. Феткулов А.Х., Сейтхожин Б.У., Интыкбаев М.К., Табалдиева В.Ш., Ахметова А.К., Каржасова Г.Б., Орынбеков А.С. Противодействие наркотизму в Республике Казахстан: История и современность. — Караганда: Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, 2020. — 295 с.
7. Аванесов Г.А. Криминология и социальная профилактика. — М., 1980. — С. 160.
8. Арзуманян С.Д. Диагностика ранних отклонений в поведении детей — важнейшее условие предупреждения правонарушений несовершеннолетних // Психолого-педагогические проблемы предупреждения педагогической запущенности школьников. — М., 1978. — С. 11.
9. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии. — М., 1968. — С. 37.
10. Колесов Д.В. Не допустить беды // О сущности и профилактике наркомании и токсикомании. — М., 1988. — С. 130.